

Florainventering på Kinnekulle

TEXT & FOTO: KENNETH BERGERSON

Sedan några år pågår arbete med en ny flora över Kinnekulle i Västergötland. Detta klassiska platåberg är ju välkänt för sin rika flora, men någon heltäckande inventering har inte utförts sedan 1931. När en nyinventering tillkännagavs för några år sedan föreslog Sofia Lund att vi tillsammans skulle åta oss några rutor. Jag antog utmaningen trots att jag saknade tidigare erfarenhet av sådant arbete.

Kinnekulle får väl sägas vara urtypen för våra svenska platåberg – de ligger ju alla i Västergötland – och dess välkända profil avtecknar sig på långt håll över Västgötslättan. Berget ligger invid Vänern nordost om Lidköping, i Götene kommun. Dess högsta topp, Högkullen, når 306 meter över havet och 260 över Vänern. Namnet kommer av Kinne härad, beläget mellan Lidköping och Mariestad.

Från skolan minns nog de äldre av oss lagerföljden med ramsan "USA klockan tre": urberg – sandsten – alunskiffer – kalksten – lerskiffer – diabas; den senare kallas av någon anledning trapp i Västergötland. Bergarterna mellan urberget och diabasen är sedimentära, avlagrade i havet under kambrium, ordovicium och silur. Diabasen är en hård gångbergart, som har skyddat de underliggande mjukare lagren från att eroderas ner.

Kinnekulle ligger relativt isolerat, medan flertalet övriga platåberg ligger samlade kring Falbygden: Billingen, Mösseberg, Älleberg och några till; västerut för sig finner vi Halleberg och Hunneberg. De byggs alla upp av i stort sett samma bergarter som Kinnekulle, och alla har därmed en mer eller mindre rik flora.

Inventeringsrutor

Initiativet till en nyinventering togs av Västergötlands Botaniska Förening, med eldsjälarna Kurt-Anders Johansson och Rolf-Göran Carlsson som drivande krafter. Den förra inventeringen utfördes av Johan Skårman och publicerades i *Svensk Botanisk Tidskrift* 1931. Planen är att en ny flora över berget ska publiceras 100 år senare, 2031.

Inventeringen sker på numera vedertaget sätt i rutor enligt Rikets nät, men i det här fallet är rutorna "bara" en gång en kilometer stora; i de senare årens landskapsfloror har rutorna varit 2 ½ gånger 2 ½ eller 5 gånger 5 kilometer. Det innebär många rutor, 94 stycken på hela berget. I gengäld blir det ett rimligt åtagande att inventera en ruta, även om den mindre ruta kan te sig nog så stor efter en dag eller två i fält.

När vi i oktober 2022 bokade oss för två rutor visade sig nästan alla vara lediga. Det innebar att vi kunde välja två riktiga guld-korn. Vi kom att kalla våra rutor för "Österplana hed" och "Gröne skog", belägna drygt fyra kilometer från varandra, i huvudsak på kalkstenen. De två rutorna har olika karaktär: Österplana hed

utgörs av mer eller mindre kalbetad kalkstenshäll, Gröne skog täcks i huvudsak av barrblandskog. I kanten av båda rutorna stupar kalkstenskleven ganska brant ner mot alunskiffern. Båda innehåller en mångfald olika naturmiljöer, något som, tillsammans med "kalkens trollspö", skapar förutsättningar för artrikedom: betesmark, ängar, lövskog, barrskog, branter, gamla stenbrott, våtmark, vägkanter och ruderatmark. Hela området är mer eller mindre påverkat av mänsklig verksamhet under lång tid, detta är ju urgammal kulturbygd.

Vid inventeringen har vi mest rört oss utmed befintliga stigar, särskilt i Gröne skog. Från dem har vi gjort kortare eller längre avstickare för att täcka in hela rutan, glesare i trivial skog, tätare där det verkat vara intressantare. Det är ju påtagligt mycket mer ansträngande att röra sig i obanad terräng, särskilt där det som i vår ruta finns sprickor och lösa block efter tidigare stenbrytning. På Österplana hed kan man röra sig friare eftersom vegetationen där är lågvuxen, men vid stupen mot de gamla stenbrotten hindras man för säkerhets skull av stängsel.

Österplana hed

Rutan på Österplana hed sträcker sig söderut från den numera avvecklade Österplana kyrka; omedelbart utanför kyrkogårdsmuren vidtar naturreservatet Österplana hed och vall. Här i norr är jordtäcket tunt, och den uppspruckna kalkhällen går delvis i dagen – både landskap och vegetation för tankarna till alvaret på Öland. När det tunna jordtäcket på denna norra del av heden torkar upp efter vårens snösmältning och regn blommar en exklusiv flora av små ettåriga växter. Fram på sommaren blir dessa marker nästan förbrända. Åt söder, på det som kallas Österplana vall, är det fuktigare, jordtäcket är tjockare och gräsvegetationen därmed högre. Heden och vallen utgör ett centralt stråk i rutan. Öster därom bildar kalkstenskleven en mestadels brant, skogbevuxen slänt, och i ett gammalt stenbrott reser sig tio meter höga lodräta bergväggar. Nedanför branten vidtar åkermarker, i och för sig triviala, men olika miljöer bidrar alla till artlistan. Västerut övergår heden i ett fuktstråk med lövskog – där hittade vi faktiskt en planta av det sällsynta gräset storgro – och där bortom betesmarker kring en markväg. Här och där går kalkklippor i dagen och det bildas en mosaik av olika naturmiljöer.

Ett sedan länge nedlagt kalkstensbrott i Gröne skogs naturreservat var en av alla trevliga platser vi kom att besöka under inventeringen.

Vid en inventering som denna tvingas man artbestämma alla växter man ser, även de som vid tillfället inte blommar. Vi fick kämpa länge med nävorna innan vi fick rätt på dem.

En plats som vi återkom till vid flera tillfällen var en betesmark söder om Gröne skog.

I denna ruta har vi funnit knappt 420 arter. Intressantast är förstås alvarmarken närmast söder om kyrkan, där man för några år sedan hittade krutbrännare alldeles utanför kyrkogårdsmuren, som ny för Kinnekulle. Av små ettåringar kan nämnas kalknarv, som förutom här bara finns på Gotland. Där kalkhällen går i dagen växer även gråddådra, stenkrassing, murruta och grusviva. I ett skogsbyrn hittade vi guckusko och i den lövskogsklädda branten öster om heden luden johannesört – en art som ingen av oss är van att se.

Gröne skog

Gröneskogsrutan ligger i Medelplana socken, på bergets västra sluttning mot Väneren. Större delen upptas av Gröne skogs naturreservat, bildat 2007, vars centrala del utgörs av ett långsträckt kalkstensbrott som lades ner på 1950-talet. En stig löper på den plana kalkstenshällen genom brottet, och på sidorna är staplade större och mindre block till några meters höjd. Miljön är alltså helt människoskapad men trots det riktigt tilltalande – vegetationen ger intryck av en alvarmark i miniatyr. Här hittade vi bland annat massor av grusbräcka.

Genom rutan löper Kinnekulleleden på tydlig stig. Större delen av rutan täcks av barrskog, här och där med inslag av löv. Sydöstra delen upptas av en fin betesmark med enstaka träd och buskar och låga kalkklippor i övre delen.

Kalkstenskleven i väster stupar brant ner mot alunskiffern,

En art som vi hoppades hitta var kalkbräken. Vi kunde glädjas åt flera fynd av den i Gröne skog.

och klippan går där i dagen. Kinnekulleleden ner mot Råbäck skär igenom klevan i en spektakulär ravin, vars väggar bildas av den röda, tydligt lagrade kalkstenen. Nedanför den västra branten löper en väg kantad av betesmarker. Vid ett av våra besök hittade vi gullhavre i vägkanten. Här finns också en upplagsplats som bidrar med en del rudratväxter.

I Gröneskogsrutan har vi hittills noterat ungefär 350 arter. Barrskogen är till stora delar ganska artfattig och enahanda, men den saknar verkligen inte trevliga arter. Vi har kunnat glädja oss åt flera förekomster av kalkbräken. Det är en ganska sällsynt ormbunke, som har rätt rika förekomster just på Kinnekulle. Den är något lik ekbräken men mörkgrön och har glandler som doftar apelsin om man gnuggar bladen. På några ställen i barrskogen finns ganska stora bestånd av det ädla skogsgräset strävlost, som man annars mest förknippar med rika lövskogar. Men vårt roligaste fynd i rutan är nog ett annat gräs, nämligen källgräs. Det fann vi helt oväntat i ett litet källkärr i en för övrigt rätt trivial blandskog; vanligtvis finner man det i kreaturstrampade bäckar i jordbruksbygder och på stränder.

Erfarenheter av inventeringen

Sofia är en erfaren inventerare med stor artkunskap, men vi började ändå arbetet i respektive ruta med att i ett representativt avsnitt i lugn och ro bestämma alla arter just där; på det

sättet kunde den fortsatta inventeringen flyta på betydligt raskare. Och även för en van inventerare krävs att man sätter sig ner med florer och lupp och nycklar alla arter som man inte är helt säker på. Det kan gälla snarlika arter som man vet ungefär vilka det är men inte alltid ger sig tid att bestämma, till exempel de små vitblommiga nejlikväxterna i släktet *Cerastium*, eller de många arterna bland strävxterna, och då särskilt släktet *Carex*.

Men även om man verkligen gör sig mödan att försöka bestämma allt man hittar får man ibland konstatera, att det här klarar vi inte. Det kan bero på att det man hittat är en hybrid eller ett otypiskt exemplar. Då kan det vara bra att vara försedd med plastpåsar att samla belägg i – om man inte är i ett naturreservat förstås – och att noggrant notera plats och omständigheter för fyndet. Att, som vi då och då gjorde, stoppa sladdriga växter i ett fack i väskan är ingen bra metod. Efter fältarbetet kan man sedan, när man sitter bekvämt vid bord och med god belysning, försöka bestämma sitt fynd. Om det ändå inte går får man pressa sin växt på traditionellt sätt och konsultera någon med större kunskaper.

Det är förstås viktigt att man besöker sin ruta flera gånger under växtsäsongen, till exempel senvår, försommar, högsommar och sensommar. På sådan mark som Österplana hed med sitt tunna jordtäckje får man vara ute redan i april eller början av maj eftersom de små ettåringarna snabbt vissnar ner efter blomningen. Efter två fältsäsonger har vi också kunnat konstatera att vegetationen kan skilja sig avsevärt mellan olika år, kanske mest beroende på nederbörden, men även till exempel på betetrycket.

En varning också för att alltför lättvindigt avfärda en viss miljö som ointressant och gå vidare. Vårt finaste fynd i Gröne skog, källgräset, växte som nämnts i en till synes banal fuktig skogsmiljö, där vi verkligen inte hade väntat oss något särskilt. Och i Österplanarutan gick vi pliktskyldigast genom åkermarken i öster och utmed en liten bäck; där blommade helt oväntat något så trevligt som vattenblink.

För min egen del var detta alltså första gången jag deltog i en organiserad rutininventering i ett floraprojekt. Under många år, framför allt medan arbetet med *Västergötlands flora* och *Bohusläns flora* pågick, hade jag funderingar på att åta mig någon ruta, men med familj, ett krävande yrkesarbete och flera andra fritidsintressen tyckte jag inte att jag kunde avsätta den tid som krävdes för att göra ett bra jobb. Nu när jag som pensionär äntligen har gjort det visar det sig att det har varit precis så roligt och lärorikt som jag hade trott. Att ha förmånen att tillsammans med en erfaren botanist och i begränsad omfattning få prova på att inventera har lärt mig mycket. Det är nyttigt att tvingas bestämma varje växt och inte bara tänka att "det är den eller den, jag kan bestämma den, men jag gör det inte just nu". Och att sedan gång på gång behöva bekräfta sina bestämningar gör att man så småningom med ganska stor säkerhet "bara vet" vilken växt man har framför sig. Så om du vill bli en bättre botanist: Ge dig ut och inventera! 🌿

Boka en egen inventeringsruta

Om du vill ha en egen ruta att inventera på Kinnekulle ska du ta kontakt med Kurt-Anders Johansson i Västergötlands Botaniska Förening. Han nås på johansson.kurt-anders@telia.com. Det finns fortfarande många rutor kvar.

Att ha sällskap vid en inventering som denna är mycket värdefullt. Man lär mycket av varandra och två par ögon ser mer än ett par.

FOTO: SOFIA LUND

Författaren själv, med anteckningsboken ständigt redo att notera nya växtarter.